

Droogzandlandschap 2010

Herstel van stuifzand: ingewikkelder dan kaal zand creëren

A Stuifzanden zijn natuurterreinen waar doorgaans veel waardering voor is. Vanuit het perspectief van het natuurbeheer liggen er allerlei potenties om vele zeldzame soorten terug te krijgen. Voor de recreanten zijn stuifzanden vaak prachtige gebieden om te vertoeven. Het is dan ook niet zo vreemd dat veel beheerders proberen om waar mogelijk dichtgroeide stuifzanden weer open te maken. Probleem is meestal niet hoe je het stuifzand terug krijgt: veel groter probleem is hoe je het open houdt. Dit infoblad beschrijft welke afwegingen een beheerder moet maken, en welke stappen hij moet zetten bij het herstel van stuifzandgebieden.

Stuifzanden creëren is niet ingewikkeld: je haalt de vegetatie weg tot aan het witte zand en je hebt een stuifzand. Tot zover de basis van het stuifzandherstel. Dat zand zal echter snel dichtgroeien maar ook dat is natuurlijk geen groot probleem: je maakt het gewoon weer open. Maar zie hier wel het dilemma voor elke beheerder: hoe houd je stuifzand lang open en ook: waarom houd je een stuifzand open? Belangrijke vraag die een beheerder zich dan ook vooraf moet stellen is: wat wil ik met het stuifzand? Wil je er een natuurgebied gericht op de gradiënt van pioniersstadia tot en met lichenensteppes – met de daar bij behorende planten- en diersoorten en zo min mogelijk verstoring? Of wil je een gebied voor recreanten waar je honderdduizend bezoekers of meer per jaar kunt opvangen? Of is het doel om er een soort geo-park van te maken om het stuifzandlandschap te kunnen

bewaren? Voor elke herstelingsgreep is het dus van het grootste belang dat de toekomstvisie op het gebied duidelijk is.

Kaal zand is slechts een stadium

Voor het opstellen van die toekomstvisie is het belangrijk om te weten dat er aantal successiestadia in ontwikkeling van stuifzanden is. Ecologisch gezien is dus niet alleen het kale zand interessant, maar juist ook de stadia die daarna komen. Het kale zand wordt eerst vastgelegd door de vestiging van buntgras en een algenkorst. Dan komt het haarmosstadium, vervolgens de korstmossen en tenslotte de stuifzandheide en het bos. Dit gehele proces kan onder natuurlijke omstandigheden vele tientallen jaren duren. Door de overmatige stikstofdepositie en een gebrek aan wind echter, zal het veel sneller gaan en gaan stadia veel sneller in elkaar

over. Bovendien kan door overvloedige stikstofdepositie het exotische mos Grijs Kronkelsteeltje gaan domineren, wat een andere, minder soortenrijke successiereeks in gang zet. Het herstel van stuifzanden als natuur betekent in feite dan ook het herstel van een mozaïek van de verschillende stadia. Hoewel veel beheerders dat graag zouden willen hebben, zijn er eigenlijk geen objectieve handvatten om de verhouding tussen de verschillende stadia te bepalen. Het verschilt per gebied wat uiteindelijk een min of meer duurzame verhouding zal zijn. En dan nog zal een bepaald stadium het ene jaar wat meer voorkomen dan het andere jaar. Bovendien heeft een optimale verhouding ook te maken met de doelstelling: is het belangrijk dat er veel recreanten kunnen genieten van open zand, dan is het logisch om daar meer aandacht aan te besteden dan wanneer je in een gebied zit waar recreatie nauwelijks een rol speelt.

Denk aan de recreant

Naast alle ecologische overwegingen is het bovendien belangrijk om goed te beoordelen in hoeverre er draagvlak is of te creëren is voor de eventuele veranderingen in het terrein. Stuifzanden en de gebieden daaromheen zijn vaak erg populair. Veronachtzaam de geluiden van het publiek niet, maar probeer er samen uit te komen. Een goede

voorbereiding en goed overleg aan het begin betaalt zich altijd terug in een snellere en soepeler projectuitvoering. In de praktijk blijkt dat recreanten de maatregelen sneller omarmen als in de communicatie niet zo zeer gaat over de ecologische waarden maar als de nadruk ligt op de vergroting van het oppervlak open gebied en dus het herstel van de oude glorie van het fraaie open landschap waarvan iedereen geniet. Voor veel recreanten is een algemene planten- of diersoort in naaldbos namelijk net zo mooi en belangrijk als een zeldzame stuifzandsoort.

Vooraf de juiste stappen nemen!

Op basis van de ecologische en recreatieve toekomstvisie zal een beheerder uiteindelijk voor de vraag komen staan: hoeveel opslag moet ik verwijderen, hoeveel kaal zand moet er komen en wat is een goede, duurzame mix van de verschillende stadia? Hoe besluit je daarover als beheerder? Een stappenplan biedt houvast:

Stap 1 is een heldere probleemanalyse: wat is er mis in het veld? Missen er soorten, gaat de biodiversiteit achteruit, zijn aardkundige waarden in het geding?

Stap 2 is de zoektocht naar de oorzaken daarvan: is er te weinig wind om het zand in beweging te houden, is er

te weinig stuifbaar zand, te weinig of juist te veel recreatie, hoe hoog is de N-depositie, is er een overmaat aan voedingstoffen, leidt het gebied onder verdroging? Deze analyses moeten duidelijk maken wat er aan de hand is en alleen dan kun je later de goede maatregelen nemen.

Stap 3 is een nauwkeurige omschrijving van het doel: welke soorten wil je behouden, welke processen bevorderen of elementen bewaren? Wees realistisch in deze doelomschrijving en probeer de doelen ook zoveel mogelijk meetbaar te maken zodat je er ook kunt beoordelen of je op de goede weg bent.

Stap 4 is het kiezen van de juiste maatregelen. Bepaal dus welke maatregelen je op welke plaatsen wilt nemen en hoe je ze gaat uitvoeren. Stem de maatregelen goed af op alle waarden in een gebied. Sommige maatregelen kunnen bepaalde waarden in een keer vernietigen. De afvoer bijvoorbeeld van hout door een kwetsbaar gebied kan desastreuze gevolgen hebben. En solitaire eiken beuken of vliegdennen kunnen heel belangrijk zijn voor de fauna. Bedenk ook dat bepaalde pioniersvegetaties veel zeldzamer zijn dan kaal zand. Creëer dus alleen open zand op plekken waar verstuiwing plaats kan vinden én het geen kwaad kan! Instandhouding van open zandverstuiwingen is bijvoorbeeld mogelijk door militair gebruik of recreatie. Om de vereiste openheid te garanderen is in aanvulling daarop vaak enig kleinschalig beheer nodig, zoals het kappen van vliegdennen en het lokaal plaggen van heide. Het is mogelijk om het verstuiwingsproces in gang te houden door pioniervegetaties van buntgras en algen te verwijderen door het zand te zeven of te frezen. Wanneer het ruighaarmos stadium bereikt is zal er geplagd moeten worden. Buntgras zal anders zeer snel kiemen op deze plekken.

Stap 5. Vóór aanvang van de werkzaamheden is het noodzakelijk om goed te monitoren. Zonder monitoring vooraf is later nooit meer vast te stellen of de maatregelen effectief zijn geweest. En daarna pas de maatregelen uitvoeren!

Behoud van populaties en zandvoorraad

Twee overwegingen zullen uiteindelijk in elk project een belangrijke rol moeten spelen. Dat is de kwestie van de (relict)populaties van planten en dieren en de kwestie van de zandvoorraad. Grootschalig uitgevoerde projecten kunnen voor beide slecht uitpakken. Zeker wanneer op grote schaal alle vegetatie wordt verwijderd en het aanwezige pakket van verstuijbaar zand vrij dun is, kan gedurende een klein aantal flinke stormen de gehele zandvoorraad zodanig verplaatst worden dat het óf definitief vastligt, óf je gebied uit waait (meestal het bos in). Een reeks van kleinere ingrepen in tijd en ruimte schept uiteindelijk een even groot oppervlakte aan open stuifzand, maar wel veel duurzamer in beweging en bovendien met een meer natuurlijk karakter. Een intact stuifzandlandschap heeft een grote diversiteit aan microklimaatjes die voor veel dier- en plantensoorten (met name korstmossen!) van groot belang is. Veel soorten zijn extreem aangepast aan een bepaald stadium van het stuifzandlandschap. Bedenk dat variatie binnen een stuifzandgebied het hele jaar door aanwezig moet zijn. Een plotseling compleet kaal zandlandschap kan fataal uitpakken voor veel diersoorten. Volgens diezelfde redenering moet een

beheerder zich ook bedenken of na uitvoering van de maatregelen er nog (rest)populaties in het gebied aanwezig zijn van alle soorten die je wilt behouden. Vaak is het dan ook het beste om van elk successiestadium een refugium in stand te houden. De te beschermen soorten moeten zich vanuit deze refugia kunnen verspreiden over het stuifzandlandschap. De grootte en het aantal refugia is zowel afhankelijk van de aanwezigheid (soms is er nog maar een enkele locatie aanwezig; zie het belang van goed vooronderzoek!) en van het verspreidingsvermogen van de soorten.

Monitoring

Na de uitvoering van maatregelen zal het gebied zich verder gaan ontwikkelen. Onder natuurlijke omstandigheden zal er een dynamisch landschap ontstaan waarin open zand geleidelijk dichtgroeit terwijl er elders vanzelf open zand kan ontstaan door zandtransport en windwerking. Uiteindelijk zal de vegetatie altijd winnen van open zand, en zeker bij hoge N-depositie en een gebrek aan windwerking zal het zand na de maatregelen weer beginnen met dichtgroeien. Of dat ook werkelijk gebeurt, zal een goede monitoring moeten uitwijzen. Een relatief simpele en goedkope maar

effectieve manier is een monitoring volgens vaste transecten. Daarvoor is een vegetatiekaart nodig waarop de verschillende successiestadia zijn aangegeven. Leg vervolgens een aantal transecten uit zodat je alle typen te pakken hebt, zowel parallel aan de belangrijkste windrichting (ZW-NO) waar het meeste zandtransport zal plaats vinden, als loodrecht hierop. Dan loop je zo'n traject, geholpen door een GPS, en registreer je bij een overgang in een ander vegetatie type de coördinaten. Door deze op de resultaten van voorgaande jaren te projecteren, krijg je snel inzicht in de snelheid waarmee de successie voortschrijdt. Ook plotselinge veranderingen als gevolg van een storm kunnen op deze manier snel en makkelijk worden gemeten. Per sectie kun je nog een aantal kenmerken opnemen, afhankelijk van de doelstellingen zoals vegetatie- en faunasoorten.

Meer informatie

www.natuurkennis.nl

Marijn Nijssen, Stichting Bargerveen,
m.nijssen@science.ru.nl

Michel Riksen, Wageningen
Universiteit en Researchcentrum,
Michel.Riksen@wur.nl

